

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

A horthysta diplomácia előzetes fegyverszüneti tárgyalásai Bernben, 1944 augusztusának végén és szeptember havában¹

1944. augusztus 23-án Romániában a demokratikus erők véget vetettek az Antonescu-féle fasiszta legionárius kormányzat uralmának, és a román nép szembefordult a hitleri Németországgal. Szeptember 9-én Bulgáriában is hasonló fordulat következett be. Ugyanakkor a szovjet fegyverek csapásai alatt összeomlott a németek balkáni arcvonala. Ebben a helyzetben a józan ész a felelős magyar államvezetés részéről azonnali, gyökeres szakítást követelt volna meg a német fasizmussal. De nem ez történt. A magyar politikai és katonai vezetés — élén Horthyval — képtelen volt a helyes következtetésre és elhatározásra, hogy az utolsó kínálkozó alkalmat megragadva kivezesse az ország népét a háborúból s hogy népellenes büntetteit legalább ezzel az egyetlen helyes tétével csökkentse valamelyest. A józan ész parancsszavát elnyomta az e lépésük nyomán várható demokratikus tömegmozgalomtól és a történelmi felelősségre vonástól való félelem. Utolsó mentesvárként görcsösen megkapaszkodtak az angolszász megszállás fixa ideájába. még akkor is, amikor már a harctéri és a politikai helyzet ezt a lehetőséget teljesen kizárta. Határozottan tudták már, hogy a Magyarország felé előnyomuló szovjet hadsereget hitlerista—horthysta erőkkel többé nem lehet feltartóztatni. Idestova egy éve folytak már a tapogatózások a veszített háborúból való kiugrás lehetőségének kifürkészésére, de e téren nem sikerült előbbre jutniuk. Horthyék még szeptemberben is ott tartottak, hogy csak bizonyos, magukszabta feltételek mellett s kizárólag csak az angolszászokkal voltak hajlandók fegyverszüneti egyezményt kötni.

Szeptember 5-én a Veress Lajos vezérezredes parancsnoksága alatt álló 2. Magyar Hadsereg támadásra indult Dél-Erdély ellen. E támadás reálisnak éppen nem mondható célja egyes-egyedül az volt, hogy időt nyerjenek vele az angolszászokkal való tárgyalásokhoz, amelyekről vég-eredményben az ellenforradalmi rendszer átmentését remélték a háború utáni időkre. És azzal az okatlan reménykedéssel áldozták fel a magyar katonák újabb tízezreit Hitler oldalán, hogy mindaddig késleltetik a szovjet és a román csapatok előnyomulását, amíg az angolszász megszállók beérkeznek az országba. Hitlernek és utolsó szövetségésének a legközelebbi politikai célkitűzéseit tehát egyáltalán nem egyeztek, de a támadó hadművelet még a katonai együttműködés jegyében folyt. A német fasiszta vezetés előtt azonban ezek a primitív és irreális számítások éppúgy nem maradtak titokban, mint ahogy most már azzal is komolyan számoltak, hogy Horthy előbb-utóbb kénytelen lesz a szovjet erőktől fegyverszünetet kérni. A magyar vezetés részéről a támadó

¹ Részletek a szerző „Román csapatok a magyarországi felszabadító harcokban” című, kéziratban elkészült művéből.

hadjáratához kért öt német hadosztálynyi erő jelentős részét ezért rendelte Hitler a magyar főváros sakkban tartására.

Mindezek után nem lehet csodálkozni azon, hogy Horthyék végső katonai és diplomáciai csődnek néztek elébe. Teljes diplomáciai csődjüket tükrözik azok a táviratváltások, melyek 1944 augusztus végén és szeptember havában a berni katonai attasé és a vezérkar főnökség között folytak. Ezekből idézünk:²

„Magyar követség, Bern. Katonai és lü. attache.

145. 1945. VIII. 26.

Ov. személyesen fejtse meg. Csak Vkf. úrnak kérem jelenteni.

Bizalmas úton arról értesültem, hogy Bessenyei Kormányzó Úr Öfóméltóságának az alábbi táviratot akarja küldeni:

»Kérve kérem, rendelje el csapataink azonnali visszavonását hazai területünkre és ajánlja fel fegyverszünetet szövetségeseeknek. Ha más út nem áll rendelkezésre, közvetítésre vállalkozom. Ez a legutolsó pillanat, amikor talán lehetséges végpusztulást elkerülni.«³

Táviratom megérkezéséről kérek értesítést.

Rakolczay ezds.”

Budapestről két nap múlva érkezett meg a választávirat. Ebben „legfelsőbb megbízásból” utasították Bessenyeit, hogy folytasson megbeszéléseket az angolszászokkal ejtőernyős megszállásra vonatkozóan (szó szerint a 147. sz. táviratból) „erre vonatkozólag csak nyugatiakról beszélhetünk. Célszerű partraszállással egybekapcsolni.” Micsoda vak-ság és nagyképűség! Bár a táviratváltásokból az is kiderül, hogy angolszász részről — pontosan azonban nem tudni, kitől — valóban kaptak biztatást ejtőernyős megszállásra.

A következő napi táviratnak minden józanul gondolkodó államférfi szemében szét kellett volna oszlatnia a hamis illúziókat, Budapesten azonban nem ez történt.

„150. 1944. VIII. 29.

B. (Bessenyei követ értendő alatta. — Cs. J.) felvette az érintkezést. Minden félreértés elkerülése végett jelenti, hogy angolszászokra való korlátozása lehetetlen. Minden kísérlet oroszok kizárására tárgyalások azonnali csődjét jelentené.

Rakolczay ezds.”⁴

Ezután megkezdődött Budapest részéről az a végnélküli, oktalan huzavona, melyet csak súlyosabbá és kilátástalanabbá tett a dél-erdélyi magyar támadás. Vádoló dokumentumai ennek a következő táviratok:

„152. 1944. VIII. 31.

B.-nek: Angolszász kizárólagosság nem a tárgyalásokra, hanem mint megszálló csapatokra vonatkozik.

² HM KIT Rep. ag. 11/k. a. — 1946. sz. „Svájcban folytatott fegyverszüneti tárgyalásokról jelentés.” A számozott táviratok Bessenyeinek, a svájci magyar követnek Bernben Dulles-szal, az amerikai rendkívüli megbízottal és Tylor magyar szakértővel, továbbá Rakolczay ezredesnek Legge tábornokkal, az USA kat. attaséjával folytatott tárgyalásairól számolnak be. (A táviratokban előforduló rövidítések: Vkf. = vezérkar főnök (akkor Vörös János vezérezredes), Ov. = osztályvezető, B = Bessenyei, R. = Rakolczay.)

³ HM KIT 11/k. a. — 1946. sz. irata 4. o. és 6. sz. mell. Rakolczay jelentése, Legge-től kapott tájékoztatása után, melyet Bessenyeivel is közölt.

⁴ Uo. 5. o. és 2. sz. mell. A jelentés lényegében és tömören Northon angol követnek Bessenyeihez intézett tájékoztatását tartalmazza.

B. intézzen azonnali kérdést, kívánatos-e Dél-Erdélyben támadó fellépés oroszokkal és románokkal szemben, időnyerés céljából, mert ez esetben jelenlegi magyar—román határt át kellene lépünk.

Kuthy ezds.”

„154. 1944. IX. 1. (kivonatossan).

Angolszász kizárólagosság megszállásnál még kevésbé lehetséges, mint tárgyalásoknál. Támadó fellépés oroszokkal és románokkal szemben, valamint jelenlegi magyar—román határ átlépése feltétlenül elkerülendő. Újból kérek sürgős és kifejezett utasítást fegyverszünet felajánlására. Ha ez nem történik meg azonnal, események túl fogják haladni. Egyébként is túloldal semmiféle tárgyalásokra fegyverszünet kifejezett kérése nélkül nem hajlandó.

Rakolczay ezds.”

„162. 1944. IX. 3.

Románia ellenünk megindított mai támadása, továbbá országunknak oroszok általi előzőlén vesztélye támadásra kényszeríti Magyarországot. Célunk, hogy Duna-medencét teljes bolsevizálástól megmentsük. Felfogásunk szerint ez angolszász érdek is. B. ezt sürgősen közölje.

Kuthy ezds.”

„155. 1944. IX. 4.

Kormányzó Úr Ófőméltóságához aug. 26-án intézett kérelmem célja volt Magyarországot még az utolsó pillanatban Németországtól elválasztani, és magyar vér további felesleges ontását elkerülni.

Lakatos vezds. kijelentései németekkel való további együttműködésről, valamint a Budapestről hozzám eljuttatott kívánságok azt bizonyítják, hogy úgy Magyarország jelenlegi helyzetét, mint angolszász— orosz viszony lényegét tökéletesen félreismerik. Ha nem kapom meg azonnal ismételtlen kért felhatalmazást kifejezett, és oroszokra, valamint szomszédainkra is vonatkozó fegyverszünet hivatalos felajánlására, akkor kénytelen vagyok magamról minden felelősséget elhárítani, és kérem, hogy beszélgetések további folytatásával R. bízassék meg.

Rakolczay ezds.”

„155. 1944. IX. 5. (kivonatossan).

Amerikai követ ma este átadta B.-nek kormánya alábbi táviratát: Fegyverletételre vonatkozó ajánlat mindhárom fő szövetséges állam kormányához intézendő, nevezetesen Szovjetunióhoz, Angliához és az Egyesült Államokhoz. Amennyiben fegyverletételre vonatkozó óhaj őszinte, megfelelően intézkedni kellene egy megbízott vagy egy bizottság kiküldésére, melyek teljhatalommal vannak felruházva egy fegyverszünet megkötésére...” (Ezután néhány gyakorlati tanács következik a tárgyalások kezdeti lépéseit illetően.)⁵

Ezen a napon indult meg a Dél-Erdély elleni támadás, két nappal később pedig a Vkf. az alábbi táviratot menesztette Bernbe:

„166. 1944. IX. 7.

El vagyunk szánva fegyverszünet kérésére, ha a finnnekhez hasonló méltányosságra számíthatunk, vagyis:

⁵ Uo. 6. o. és 9. sz. mell. Ez a távirat lényegében a szövetséges kormányok szeptember 5-i válaszát tartalmazza, melyet Harrison amerikai követ nyújtott át Bessenyeynek.

1. ellenségeskedések jelenlegi vonalban való megszüntetése,
2. túlerőben levő német erőknek elvonulására határidő biztosítása,
3. hadseregünk, fegyvereink meghagyása, egyrészt belrend fenntartása, másrészt német erők elleni esetleges védekezés céljából. Azonnali választ kérünk.

Kuthy ezds.”

Újabb két nap elteltével érkezett meg a berni katonai attaché válasza.

„162. 1944. IX. 9. (Kivonatosan.)

B. 166. sz. táviratot közölte túldoldallal, de figyelmeztet, hogy arra válasz valószínűleg egyáltalában nem fog jönni. Magyarország által követendő út szept. 6-i táviratban pontosan meg volt jelölve, minden más próbálkozás kilátástalan... Előzetes feltételeket szabni vagy azt gondolni, hogy oroszok nélkül lehet csinálni, teljesen kilátástalan...”

Ha valaki azt gondolná, hogy ezek a félreérthetetlen sorok most már meggyőzték a magyar vezetést, az alaposan téved. Íme a válasz:

„172. 1944. IX. 9.

1. Tervbe vett átállás alábbi kényszer okokból kitolódott.

a) országban levő német erők ellenséges fellépésével biztosan számolni kell,

b) polgárháború veszélye, amit kiváltana egyrészt német erők felépése, másrészt oroszok bevonulása (szélső-jobb- és szélső-baloldali összecsapása).

2. Alapvető feltétel angolszász megszállás, ehhez kívánatos 2—3 angolszász hadosztály légi úton való bevetése.

Kuthy ezds.”

Újabb két napra volt szükség ahhoz, hogy Bessenyeyék az angolszászok válaszát Budapestre továbbíthassák.

„163. 1944. IX. 11. 2 h.

Mindennemű komoly tárgyalásra katonai vonatkozásban is csak megbízottakkal hajlandók. Kinevezést mielőbb kívánatosnak látják, nehogy később gyakorlatilag lehetetlen legyen. Titokban lehetne tartani, örülünk, hogy „tárgyalni” hajlandók. Úgy angolszászoknál, mint többi szövetségeseknél is legrosszabb benyomást kelti, hogy Budapest láthatólag minden rizikó vállalásától fél, pedig minél tovább halasztják elhatározásunkat, annál rosszabb helyzetbe jutunk és rizikó is állandóan súlyosabb. Teljesen kizárt angol—amerikai támogatás addig, míg magyar részről határozott megmozdulás nem történik, szóval első lépésnek részünkről kell megtörténnie. Oroszok katonai sikerei csak megnehezítik a kibontakozást. Elhalasztás láthatólag ama gyanút is felébresztette, nem állanak-e alapvető változással szemben.

Rakolczay ezds.”⁷

Egy héttel később a külügyminiszteri tárcát ellátó Henney vezér ezredes aláírásával Bernbe érkező távirat lényegében a korábbi aggályoskodásokat ismételte meg az előbbinél részletesebb indoklással, melyet a következő patetikusan felkiáltással zárt le: „Feltétel nélküli megadás egyenlő öngyilkossággal!” A távirat (183. 1944. IX. 18. 21 h.) Hor-

⁶ Uo. 7. o., valamint 10. és 11. sz. mell.

⁷ Uo. és a 12. sz. mell. A táviratot Rakolczay az amerikai katonai attaché-val történt megbeszélés után, az éjszakai órákban küldte Budapestre.

thyéknak a politikai realitások iránt való teljes érzéketlenségét tükrözi, amikor azok rögeszméit megint csak a következőkben összegezi:

„a) Angolszász csapatok szállják meg sürgősen az ország fontosabb részeit. Ha ez légi úton nehézségeket okozna, kitartanánk keleten, ami nézetünk szerint angolszász érdek is, amíg angol partraszállás Adriai-tenger felől bekövetkezik.

b) Döntő fontosságú volna, ha orosz—román csapatokat jelenlegi helyzetünkben meg tudnánk állítani, hogy csapatainkat koncentrálhassuk saját akaratumk érvényesítésére.

c) Volt kisantant országok ne szállhassák meg országunkat.

d) Angolszászok iránti szimpátiánk közismertek, és már régóta kérjük védelmüket.

Alapfeltétel a tökéletes titkosság, mert legkisebb indiszkréció esetén katasztrófa elkerülhetetlen.

Hennyey.”⁸

A magyar kormány Bernben tevékenykedő diplomatái ezekután még két egymást követő táviratban igyekeztek Budapesttel megértetni a valóságos helyzetet:

„172. 1944. IX. 19.

A 183. sz. táviratban foglaltakat R. amerikaival közölte, aki azt feletteseihez továbbítja. Megjegyezte: habozásunk német oldalon való végleges kitartás benyomását kelti. Minden nap csökkenti a magyar szándék értékét. Szándékunk komolysága is kétes előttük mindaddig, amíg legalább tárgyalások folytatására meghatalmazottak kiküldve, vagy kijelölve nincsenek.

Rakolczay ezds.”

„173. 1944. IX. 21.

Hivatkozással 172. sz. táviratom utolsó bekezdésére B. üzeni: Másról, mint feltétel nélküli megadásról szó sem lehet. Reménytelen azt képzelni, hogy angolszászok saját csapataikat fogják áldozni, hogy minket, akik végig kitartunk ellenük, oroszoktól és saját kis szövetségeseiktől megvédjenek.

Egyetlen, amit még tenni lehet, feltétel nélküli fegyverszünetet felajánlani, s ezzel legalább további magyar vér felesleges pocsékolását elkerülni.

Rakolczay ezds.”⁹

Az egyoldalú alkudozást tovább már igazán nem lehetett folytatni. Szeptember 21-én Horthyék közölték Bernnel, hogy egy JU—52-es repülőgépen megbízottat küldenek Olaszországba. Ez másnap meg is történt, a tragikomédia azonban még korántsem ért véget. Bernben ugyancsak elképedhettek, amikor Budapest azt közölte, hogy Nádai István vezérezredes Rómába repült ugyan, de azóta sem tudnak róla semmit, mert rejtjelzett táviratai megfejthetetlenek. Szeptember 30-án derült csak ki, hogy Nádai más rejtjelkulccsal utazott el, mint ami rendszerezésíve volt. Ezért arra utasították a berni magyar katonai attachét, hogy Rómában vegye fel vele az összeköttetést.¹⁰

⁸ Az új külügyminiszter a feltétel nélküli megadásra vonatkozóan változatlanul a korábbi magyar álláspontot ismételte. (14. sz. mell.)

⁹ Uo. 15. sz. mell.

¹⁰ Uo. 7. o. Róma és Budapest között az összeköttetés csak október 4-től kezdve állt ismét helyre.

Hideg zuhanyként hatott azután a jelentés, amely szerint az angolszások Náday tudomására hozták, hogy Magyarországnak attól a hadseregtől kell fegyverszünetet kérnie, amely területét felszabadítja, vagyis a Szovjetunióétól.

Igy került sor most már báró Aczél Ede titkos moszkvai útjára, majd ezt követően a Faragó Gábor vezette delegáció kiküldésére. Október 11-én meg is történt az előzetes fegyverszüneti egyezmény aláírása, de mint ismeretes, Horthy átállási kísérlete kudarccal végződött, megalakult a Szálasi-féle nyilas kormány, és az egyezmény hatálytalanná vált.

Egy kicsit elgondolkoztató, hogy gyakorlatilag mi szükség volt arra, hogy az angolszások szeptember végén még fogadják Nádayt? Anélkül, hogy bármi is csökkenthetné a legfelső magyar vezetés felelősségét, tényként kell megállapítanunk, hogy a svájci magyar diplomaták Bernben mindvégig közvetlen érintkezésben voltak az angolszász illetékesekkel, nehéz tehát megértenünk, miért csak szeptember végén, Náday útján tudatták Horthyékkel, hogy a szovjet hadsereghez kell fordulniuk a fegyverszüneti kérelem ügyében?

Erthető, hogy a fegyverszünet ügyében való érdemleges tárgyalások megkezdésének alapvető feltétele az volt, hogy Horthyék mindenképp előtt teljhatalmú megbízással rendelkező személyt vagy bizottságot küldjenek ki az illetékes szövetséges fórumhoz, de az angolszások Nádayval olaszországi útján csupán a Szovjetunió illetékességének tényét közölhették. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy mi szükség volt erre, amikor Bessenyey követ és a magyar katonai attaché mindennapos érintkezésben álltak angolszász kollégáikkal? A berni táviratok arra utalnak, hogy az angolszások még szeptember hónapban is táplálták Horthyékban az angolszász légi megszállás ostoba, irreális illúzióját. Pedig a nyugatiak tényleges arcvonalhelyezete nem volt biztató. Firenze városának augusztus 12-én történt elfoglalása óta csapataik megrekedtek az észak-olaszországi állásaikban, szeptember közepén pedig Nyugaton is éppen elég gondot okozott nekik az, hogy Belgium felszabadulása után Németország határán is, előreláthatóan hosszabb időre, útjukat állta a Sigfried-vonal. Miért húzták hát ők is oly soká az időt a magyarokkal való helyzet tisztázása során? Minden jel arra vall, hogy az angolszászoknak nem is volt különösebben szívügye a magyar helyzet gyors tisztázása, mert féltékenyen nézték a szovjet hadsereg hatalmas katonai sikereit, tértőlőlő, gyors előnyomulását. Hiszen a második front megnyitása is azért késett oly sokáig!

Dr. Csima János